

Між діаспорою та Батьківщиною: зміни у статусі єврейських жінок із Захо (Курдистан) — за їхніми особистими оповідями*

Хая ГАВИШ

Haya Gavish. Changes in the Status of Women between Diaspora and Homeland as Reflected in Personal Narratives of Jews from Zakho, Kurdistan

The Jewish community of Zakho served as a spiritual and religious center in the northern mountain region of Kurdistan. The family structure was patriarchal; the women were housekeepers and were responsible for the education of the girls and the male children.

Changes in the status of women occurred when they fully identified with collective communal values, such as religious attachment to Eretz Israel, and to Jerusalem, in particular. Thus, the change in status of Kurdistan Jewish women began prior to their immigration, while in the State of Israel they gradually consolidated their status on an equal standing with men.

Keywords: Kurdistan, personal narratives, status of women, Diaspora, Israel

חיה גביש

התמורות במעמד נשים בין גולה למולדת, כפי שמשקפתים בסיפורים האישיים של יהודים מזאכו, כורדיסטאן

קהילת יהודי זאכו הייתה מרכז כפרי, רוחני ודתי בצפון ההררי של כורדיסטאן העיראקית. הגרעין המשפחתי היה פטריארכלי, שבו הנשים היו עקרות הבית ואחראיות לחינוך הילדים.

השינוי במעמדן של הנשים התחולל משעה בשלב שבו הן החלו להזדהות עם ערכי הקהילה המשותפים כמו הזיקה לארץ ישראל ולירושלים במיוחד. לפיכך, השינוי החל לפני העלייה לארץ ישראל, ובישראל הן ייצבו את מעמדן כבת-שאת כשווה למעמדם של הגברים. מילות מפתח: קורדיסטן, סיפורים אישיים, מעמד האישה, פזורה, ישראל.

Останнім часом в Ізраїлі проведено дослідження щодо змін, які сталися в житті єврейок з різних країн завдяки їхній сionістській діяльності та алії¹ до Ізраїлю [Meir-Glizenstein 2001: 109–130; Glass, 2001: 84–108 et al]. Деякі з них були присвячені способу життя релігійних жінок з Європи, Америки, Північної Африки та Азії, у тому числі з Курдистану [Shilo, 2000: 218–228; Sered, 2001: 391–407]. Ця стаття присвячена висвітленню умов, завдяки яким група покірних і пасивних жінок із Захо в Курдистані перетворилася після повернення з діаспори на Батьківщину на сильних та ініціативних, що й відбилосся в їхніх особистих оповідях [Gavish, 2004]. Типовою жіночою діяльністю, про яку тут ітиметься, було паломництво до священних могил у Курдистані та відповідальність за кошти, зібрані в скарбничках пожертвувань. До неї зараховується й відповідальність за прийняття рішення про алію до Святої Землі, а також клопоти, пов'язані з самою подорожжю, коли жінки опікувалися безпекою супроводжуваної ними групи. Зміни у статусі жінок сталися ще до проголошення Держави Ізраїль у 1948 р. як результат пробудження релігійних почуттів до Святої Землі та алії.

Проблема статусу жінок становить частину нашого проекту, присвяченого вивченню громади із Захо, а дані були отримані переважно з особистих оповідей [Langellier, 1989: 243–276], записаних нами в процесі фольклористично-історичного дослідження. Перш ніж перейти до висвітлення цієї теми, зробимо кілька вступних зауважень. По-перше, статус жінок у громаді Захо безпосередньо пов'язаний з умовами існування громади загалом. З Першої світової

війни громада постійно зазнавала впливів процесів модернізації, які у свою чергу приводили до змін у статусі жінок. По-друге, як свідчать різні наукові джерела, існує певна подібність у статусі жінок у Курдистані та в інших мусульманських та єврейських громадах в Азії та Північній Африці [Druyan, 1992: 76–78; Schely-Newman, 1996: 277–279]. З досліджень курдської єврейської громади, проведених у Єрусалимі на початку 1950-х років, можна побачити, що статус єврейських жінок із Захо дуже подібний до статусу курдських жінок-мусульманок [Feitelson, 1984: 239–250]. Нами було опитано 70 інформантів, серед них 21 жінка. Чоловіки переважно описували роль жінок в інформативній манері, інколи навіть наголошуючи на ній. На відміну від чоловіків, жінки в центр оповіді ставили себе й свою діяльність, хоча, звичайно, згадували при цьому й чоловіків (Пор.: Sered, 2001: 391–407)².

Громада Захо була традиційною, тобто релігійною. Розташований далеко від Багдада, який був центром єврейського життя, й на території, де з'єднуються кордони Іраку, Турції та Сирії, Захо, проте, був регіональним духовним і релігійним центром єврейських громад Північного Курдистану. Напередодні алії до Ізраїлю в 1950–1951-х роках там жило 315 єврейських родин, які налічували 1850 осіб. За словами євреїв Захо, у найкращі часи громада мала близько 5 тис. членів. Типовою ознакою життя громади було дотримання традицій, що зазнало дуже мало змін. Можемо стверджувати, що подібна ситуація була і в інших громадах Північного Курдистану.

Базовою соціальною одиницею громади була розгалу-

жена патріархальна родина, подібна до тієї, яку мали сусіді-мусульмани. Усі жили під одним дахом. Коли сини одружувалися, вони приводили дружин до своєї домівки, де ті починали виконувати домашню роботу під наглядом свекрухи. Дівчата зазвичай виходили заміж між 13 та 16 роками, а хлопці – між 15 та 22 роками. Дівчат примушували одружуватися дуже рано, і їхні страждання відбилися в багатьох почутих нами оповідях. Ось, наприклад, розповідь однієї жінки, яка одружилась у 13 років:

“Дівчину не питали [чи вона згодна взяти шлюб]... Я не була згодна. Я плакала, кричала. Протягом трьох місяців я з ним не розмовляла. Тільки-но він з'являвся, як я його проганяла. Так воно було... Мені було соромно, і я весь час плакала. Сім місяців я була заручена [з ним]”. Потім вона дотала з покорою: “Добре” [“Я погодилась”] (Salha Mizrahi, IFA, Zakho II: 2).

Завдяки патріархальній побудові родини її голова мав абсолютне право діяти так, як вважав за потрібне. “Залізною рукою” він контролював кожну дію дружини. Ролі чоловіків та жінок були абсолютно різними. Жінки займалися домашнім господарством, виховували дівчат і до певного віку – хлопчиків. Чоловіки мали утримувати родину фінансово. Наведемо усне свідчення одного інформанта, який був членом найбільшої з родин Захо, про життя у патріархальній родині:

“Їжу готували вранці, опівдні та ввечері, її це була типова жіноча робота. Рівності між чоловіками й жінками не було... чоловіки їли окремо... [Ми] зазвичай сиділи навколо великого блюда з м'ясом, великого, дуже великого плоского блюда. Мій батько сидів на підлозі, а блюдо вони ставили на низеньку лавку... Коли ми закінчували, – їли вони [жінки]... [жінки] також обвіювали нас під час їжі, обвіювали нас повітрям..., приходили обвіювати нас... якщо-ось тканиною на пальці, якою роблять хліб... І влітку ми їли, а вони обвіювали нас” (Meir Zaken, IFA, Zakho II: 31).

Зміни у статусі жінок виявилися тоді, коли вони повністю прийняли такі колективні цінності громади, як релігійну відданість Єрусалиму як символу Святої Землі, й алію до нього. Раніше це було притаманно лише чоловікам та релігійним керівникам громади. Усе це прищеплювалося в синагогах через молитви та коментарі до Біблії. Жінки Захо, які синагогу не відвідували [Brauer, 1993: 257], засвоювали такі цінності опосередковано. Інколи вони навіть брали на себе головну роль у їх реалізації, можливо, вбачаючи в цьому засіб самовираження або потай сподіваючись, що це якщо поліпшить їхнє становище. Прикладом є клятва, яка складається лише з одного слова, “Єрусалим”, і популярна насамперед серед жінок. Туга за Єрусалимом була притаманна всій громаді загалом, але саме жінки були її типовими виразниками (Salah Nuja, IFA, Zakho I: 10). Ця клятва була зовнішнім виразом любові, чи, щонайменше, пристрасного бажання вільно мріяти про зміни. Ось що розповіла нам одна з інформаторок:

“Весь час ми прагнули до Єрусалима, до тепла Землі Ізраїлевої, її ми клялися Єрусалимом. Найміцнішою клятвою було сказати: «В Єрусалимі». І якщо робили щось, а закінчували, промовляючи «Єрусалим», це означало, що так і є! Повірте мені, ми були хворі Єрусалимом і казали: «Якби лише дістатися до Землі Ізраїлевої»”.

Саме ця ситуація спонукала жінок вийти зі своїх домівок та розпочати активну діяльність, унаслідок чого вони зрівнялися з чоловіками.

Євреї Захо, які протягом століть розвинули глибоке почуття до Землі Ізраїлевої та до Єрусалима, не маючи змоги перебраться туди, знайшли їм заміну. Прикладом може бути проектування простору Землі Ізраїлевої на Курдистан, що чітко виявилось у визначенні Захо як “Курдистанського Єрусалима” [Sabar, 1982]. Та сама тенденція привела до присвоєння різним місцям у Курдистані власних назв, притаманних Землі Ізраїлеві, щоб вони ніби почали функціонувати як її заміна. Так, гора Синай та могила пророка Нахума нібито “були перенесені” з Елкоша, що в біблійній Землі Ізраїлеві, до Елкоша, розташованого в Курдистані [Rivlin, 1950: 8]. Один раз на рік, під час свята Шавуот (яке символізує передачу Тори народу Ізраїлю після виходу з Єгипту), євреї Захо здійснюють паломництво до могили пророка Нахума у християнське село Елкош. Біля підніжжя місцевої гори з назвою Синай вони проводять ритуал, що відтворює передачу Тори [Gavish, 2003: 25–46].

Усе це дає можливість зрозуміти зміни у статусі жінок, які вимагали від чоловіків узяти їх, навіть вагітних, із собою в паломництво. Жінки відігравали в цих подорожах значну, хоч і короткочасну роль. Провівши все життя спочатку в батьківському домі, а потім у домі чоловіка, вони зустрічалися з чоловіками та жінками з інших громад і на короткій час насолоджувалися уявною рівністю.

Значне підвищення суспільного статусу помітне в особистих оповідях тих жінок, які займалися збиранням грошей у скарбничках для пожертвувань. Ця роль давала жінкам можливість впливати на життя громади. Скарбнички благодійних внесків були майже в кожному єврейському домі. Одна з таких скарбничок, на якій було ім'я рабі Меїра Бааль Га-Неса, символізувала тугу за Землею Ізраїлевою. Рабі Меїр Бааль Га-Нес (“чудодій”) – це досить загадкова в історичному плані фігура, особу й могилу якої літературні джерела пов'язують з містом Тиверія. Джерелом визначення його як “Бааль Га-Нес” – є агада, тобто легенда з Талмуда [Talmud Bably, Abodah Sarah: 18 A], яка розповідає про викрадення римлянами сестри його дружини й поміщення її до борделю. Рабі Меїр підкупив стражника й умовив його відпустити свояченицю, пообіцявши, що тому нічого не буде, якщо під час покарання він вигукне: “Бог Меїра, дай відповідь мені!” Стражнику справді вдалося врятуватися від покарання, а той вигук став мотивом, пов'язаним з магічною силою рабі, завдяки якій можна подолати всі перешкоди й урятуватися.

Особою, відповідальною за збір пожертвувань у скарбничку Рабі Меїра Бааль Га-Неса у Захо, була жінка, яку всі знали як бабусю Хетє, й високо цінували її за добрі діла. Крім того, її часто називають засновницею сімейної династії із сильною сіоністською спрямованістю. Образ її дійшов до нас завдяки розповіді її онука про його дядька, сина бабусі Хетє.

“Він був великим і полум'яним сіоністом. Особливе місце в його серці посідала любов до Єрусалима, яку він успадкував від своєї матері й нашої бабусі Хетє. Вона була відповідальною за скарбничку пожертвувань Рабі Меїра Бааль Га-Неса... раз чи два на рік вона заходила з цією скарбнич-

кою до кожного будинку в Захо. Люди казали: «Прийшла бабуса Хетé» і давали їй [пожертвування]. Якщо в когось не було грошей, він давав їй трохи пшениці, борошна, цукру, щось із одягу, все, що людина мала, вона могла віддати бабусі Хетé. Зібрані речі вона розподіляла між сиротами, удовцями, молодятами, які мали одружитися й потребували спільної допомоги. Для тих, хто бідував, існувала єдина адреса. Вони приходили до бабусі Хетé, й вона ... давала згідно з потребами цієї людини... Такою була бабуса Хетé..., й вона завжди мріяла про Єрусалим» [Hananía Mordechai, IFA II: 1–7].

Бабусі Хетé не пощастило потрапити до Єрусалима; її поховали в Захо. Але її діти й онуки були щасливішими й дісталися Землі Ізраїлевої. Її син, Ілля Хетé, був одним із двох активістів підпільної діяльності, якому вдалося організувати нелегальний переїзд до Землі Ізраїлевої через Сирію. Оповідь, розказана його племінником, також має особистий аспект, адже завдяки бабусі Хетé той прагнув створити поважну сімейну династію в релігійних і сіоністських традиціях.

Героїня цієї оповіді, засновниця релігійно-сіоністської династії, отримує таку шану своєї родини, якої зазвичай ніколи не було в жінок у Захо. І все це завдяки її відданості Землі Ізраїлевої, яка була спільним ідеалом громади. Але так шанували її не лише в межах родини, а й в усій патріархальній громаді Захо.

В іншій історії, яку розповіла жінка, можна виділити кілька взаємопов'язаних аспектів. У її центрі постає жінка, яка проявляє витримку і волю, та немовля, врятоване матір'ю. Оповідь є сумішшю невігданої події з надприродним виявом релігійної віри.

Важливим є й контекст, в якому було розказано цю історію. Під час опитування одного з рабинів курдської громади в Єрусалимі в нашу розмову раптом втрутилася його дружина. Дуже емоційно вона почала розповідати, як рабі Меір Бааль Га-Нес дивом допоміг її родичці з чоловіком дістатися із Сирії до Землі Ізраїлевої:

«Жінка з моєї родини в Сирії прибула [до Ізраїлю] з дво-тижневим немовлям... Вагітною вона не могла здолати подорож. Ті [хто супроводжував їх у дорозі] сказали їм: «Вона вагітна. Ми не хочемо її брати. Їй треба буде йти вночі, тому що вдень всюди є вартові». Тим часом вона розродилася, і за два тижні її чоловік сказав: «Все! Я не можу більше стримуватися. Ми йдемо до Землі Ізраїлевої!» Вони йшли пішки..., і новонароджена донька плакала. І тоді ті, хто переправляв їх через кордон [нелегально із Сирії до Землі Ізраїлевої, бо ті, хто за Британським мандатом правили в Палестині, обмежували імміграцію], сказали: «Залишимо дівчинку тут. Поховаємо її». Вона [дитинка] весь час плакала. Вона [мати] розповідала: «Я годувала її груддю й сказала йому [чоловікові]: "Чи ж це не сором? Я виснажуюсь ночами, а ти збираєшся її бити?"». Вона [мати] притисла її до грудей і сказала: «Як тільки-но я доберуся благополучно, я піду на мозилу рабі Меіра Бааль Га-Неса [в Тиверії]... [Потім] вона додала: «Ми, дякувати Богу, дісталися благополучно. Зараз ця дівчинка вже заміжня й має власну дитину»» [Esther, Habib Aluwan, IFA, Zakho I: 14].

У таких оповідях образ жінки виходить на перший план, а мораль, яку вона передає, полягає в тому, що до

жінки варто прислухатися. Жіночий аспект цієї оповіді посилюється, як уже зазначалося, втручанням жінки в нашу розмову, коли вона ніби продемонструвала приховану конкуренцію з чоловіком. Отже, поряд із основним текстом про імміграцію та врятування життя ця оповідь містить і приховану інформацію про силу жінки, яка врятувала свою дитину.

На цю оповідь жінку надихнули вірування традиційного суспільства, представником якого вона є. Діючи всупереч нормам, прийнятим у патріархальних суспільствах, вона рішуче заперечила плани чоловіків. Щоб додати історії більшої достовірності, оповідачка сказала нам, що почула її від родичів під час весілля тієї самої дівчинки, про яку йшлося в оповіді.

У багатьох особистих розповідях, що їх ми почули від євреїв Захо, йдеться про імміграцію до Землі Ізраїлевої ще до проголошення Держави Ізраїль. Ці оповіді, більшість із яких розповіли чоловіки, підкреслювали роль жінок у прийнятті й реалізації рішення вирушити в дорогу, а також про їхню стійкість, коли під час подорожі виникали проблеми. У цих оповідях жінки зображуються рівними чоловікам у здатності приймати швидкі рішення як у родині, так і в громаді.

Алія із Захо почалася ще в середині XIX ст., коли Палестина була частиною Оттоманської імперії, посилилася після Першої світової війни, пішла на спад у середині 1930-х років і зовсім припинилася під час Другої світової війни. У той час не йшлося про діяльність сіоністів, які не мали жодного стосунку до цього процесу.

Інформація про сіонізм дійшла до Захо випадково через емісарів, присланих рабинами для збору грошей для релігійних установ на Землі Ізраїлевої. Вони розповіли людям про те, що відбувається там, про піонерів сіоністського руху, які прибули до країни й оселилися в ній, і про призначення після Першої світової війни першим Британським Верховним комісаром Палестини єврея сера Герберта Самюеля. Євреї Захо побачили в цих новинах знак Божий; їм здалося, що Самуель – це месія, й багато хто, не вагаючись, вирішив порвати зі звичним способом життя й спробувати перебратися до Палестини.

Бажання виїхати розхитало структуру сім'ї й привело до її повної реорганізації. Проблеми виникали, коли один із подружжя, чоловік чи жінка, не хотіли їхати. Жінки мали неабиякий вплив на комунальному й груповому рівнях, завдяки чому приймалося позитивне рішення. У таких випадках чоловік і жінка рішення приймали разом. Однак участь чоловік у цьому процесі могла бути зовсім іншою. У той час як одні жінки підвищували мотивацію, інші намагалися відкласти рішення або зовсім заблокувати його, побоюючись залишитися без родичів. Ось яку історію про свою дружину розповів нам рабі Шмуель Барух, який пізніше багато років був старшим рабином курдської громади в Єрусалимі:

«Уже через три місяці після нашого весілля ми почали говорити про це. Я казав: «Ми підємо». А моя дружина казала: «Ми нікуди не підємо. Що ми маємо там? Чуже місце. Тут ми маємо сусідів, друзів і родичів». Коли я організував кілька родин, вона погодилася. Протягом двох років я додавав кожного місяця по одній родині. Через два роки я закін-

чив підготовку, і тоді ми прибули до Землі Ізраїлевої. Від самого нашого весілля я збирав її дядьків і есю її родину. І тоді вона погодилася" (Shmuel Baruch, IFA I:10).

Двора та рабі Шмуель Барухи прибули до Землі Ізраїлевої 1925 р. з двома синами, старшому з яких було два роки, а молодшому лише сорок днів. Подорож була важкою переважно через тогочасну небезпеку на дорогах. Багатьом довелося постраждати від грабіжників з великого шляху. Але в тих випадках, коли члени групи були винахідливими й удавали із себе "паломників", подібних до мусульман, які прямували до Мекки та Медини, їм часто вдавалося вийти з неприємної зустрічі, лише зазнавши невеликих збитків.

З особистих оповідей ми дізнаємося про те, як завдяки жіночій енергії та винахідливості іммігрантам вдавалося вирватися з рук грабіжників. Члени громади здебільшого розмовляли не арабською мовою, а на єврейському неорамейському діалекті або мовою курманджі, якою користуються курди-неєвреї. У двох випадках жінки врятували групу завдяки тому, що знали арабську мову й могли спілкуватися зі злодіями. За однією з оповідей, жінка знала арабську мову, бо її мати, яка не мала молока, тимчасово віддала її годувальниці-бедуїнці, а та годувала дівчинку одночасно зі своїм власним сином, який потім приєднався до банди грабіжників [Shmuel Shuraki, OHD, Zakho 48: 1]. Ще одна жінка вивчила кілька арабських слів від свого батька, який сплавляв ліс із Захо вниз за течією Тигра, щоб продати його в Мосулі [Julia Dekel, IFA, Zakho I: 1–2].

В інших випадках вплив жінок виявився в тому, що вони не дали своїм чоловікам спокуситися можливостями, які чекали їх на шляху, наприклад, оселитися в громадах, через які вони проходили дорогою до Землі Ізраїлевої чи навіть уже на Землі Ізраїлю, але не в Єрусалимі. Проілюструємо такі ситуації двома епізодами з оповідей рабі Шмуеля Баруха, якому запропонували бути рабином спочатку за межами Землі Ізраїлевої, а потім і в межах країни, але не в Єрусалимі. Обидві привабливі пропозиції були відхилені завдяки впливу його дружини Двори. Перший випадок трапився в Алеппо. Люди, які знали, що він робив обрізання хлопчикам і працював різником, звернулися до нього з

такими словами: "Ми маємо родичів в Америці, які попросили нас прислати їм рабина з Єрусалима, який би водночас умів робити обрізання й був різником, тобто «на всі руки майстром». У нас є багато знайомих в Америці; вони дадуть вам житло в Америці й додатково до зарплати платитимуть за весілля й молитви. Ідьте до Америки".

І тут втрутилася його дружина. Розповідає рабі Барух: "Моя дружина сказала: «Ні! Ми тут заради Єрусалима, а не заради Америки! Ми прийшли [так далеко], щоб жити в Єрусалимі. Ми не думаємо про засіб існування. Ми мали його і в Захо. Ми залишили наше місто не через бідність. Ми залишили його задля Єрусалима. У жодному разі ти не поїдеш до Америки, і Господь, нехай буде благословення Його Ім'я, дасть тобі засоби до існування в Єрусалимі так само, як давав і в Захо»" [Shmuel Baruch, IFA I: 1].

Другий випадок трапився на території Землі Ізраїлевої, коли іммігранти прибули до Хайфи. І ось, що рабі розповів: "Коли вони побачили мене у Хайфі, то поцілували й обійняли мене. Вони сказали: «Ви залишитесь тут з нами. Ми не відпустимо Вас до Єрусалима. Так само, як Ви були різником у Захо, Ви будете ним і тут»".

І знову дружина його проявила характер: "Моя жінка сказала: «Ні! Ми йдемо до Єрусалима. Саме там ми поселимося. Пробудемо там місяць. Якщо знайдеш роботу, – залишимося там. Якщо ні – повернемося до Хайфи». Оповідь свою Шмуель Барух закінчив словами: "І знову я вчинив так, як хотіла моя дружина".

Ця оповідь засвідчує силу Двори, дружини рабі, чия душа була сповнена релігійної любові до Єрусалима. Її чоловік сказав про це так: "У неї була релігійна жага до Єрусалима".

Наведені нами приклади стосуються змін у статусі жінок, які з покірних чоловікам перетворилися на активних і винахідливих ще до імміграції всієї громади в 1950-х роках, коли з виникненням у 1948 р. Держави Ізраїль єврейське життя в Курдистані припинилося. В Ізраїлі, за законом, статус жінок і чоловіків однаковий. Але найважливіші зміни в жіночому статусі сталися вже у другому поколінні, коли молоді жінки успішно відстояли своє право на самореалізацію та освіту в боротьбі з тими чоловіками в своїх родинях, які намагалися цього не допустити.

Примітки

¹ Інша версія цієї статті вперше надрукована на івриті (з англійською анотацією): Gavish H. Patterns of Feminine Initiative. Strength and Resourcefulness as Reflected in Personal Narratives of Jews from Zakho, Kurdistan // Jerusalem Studies in Jewish Folklo-

re. – 2006–2007. – N 24–25. – P. 175–194.

² Термін *алія* (підйом, піднесення) використовується у значенні єврейської імміграції до Ізраїлю й має релігійно-сіоністські конотації.

³ Тут і далі в круглих дужках посилання

на інформантів, тексти яких зберігаються в Ізраїльському архіві фольклорного оповідання ім. Дова Ноя при Хайфському університеті (IFA) та в Інституті сучасного єврейства Аврама Гармана. Відділ усної історії Єврейський університет в Єрусалимі (OND).

Література

Brauer E. The Jews of Kurdistan // R. Patai (ed.). – Detroit, 1993.

Druyan N. Yemenite Jewish Women – Between Tradition and Changes // Pioneers and Homemakers: Jewish Women in Pre-State Israel / D. S. Bernstein (ed.). – New York, 1992. – P. 76–78.

Feitelson D. The Jewish Society in Kurdistan // Jews of the Middle East: Anthropological Perspectives on Past and Present / S. Deshen, M. Shokeid (eds.). – Tel-Aviv, 1984. – P. 239–250.

Gavish H. Pilgrimage to the Tomb of Nahum Elkoshi // The Folk Narratives of the Jews of Zakho, in Jerusalem Studies in Jewish Folklore. – 2003. – N 22. – P. 25–46 (Hebrew).

Gavish H. We are Zionists: The Jewish Community of Zakho, Kurdistan: A Story and Document. – Jerusalem, 2004 (Hebrew).

Glass J. Immigration of American Jewish Women to Eretz Israel, 1918–1939 // Jewish Women in the Yishuv and Zionism / M. Shilo, R. Kark, G. Hasan-Rokem (eds.). – Jerusalem, 2001. – P. 84–108 (Hebrew).

Meir-Glitzstein E. Ethnic and Gender Identity of Iraqi Women Immigrants in the Kibbutz in the 1940s // Ibid. – P. 109–130 (Hebrew).

Sabar Y. The Folk Literature of the Kurdistan Jews: An Anthology. – Yale, 1982.

Schary-Newman E. The Peg of Your Tent: Narratives of North African Israeli Women //

Sepharadi and Middle Eastern Jewries / H. E. Goldberg (ed.). – Indiana, 1996. – P. 277–279.

Sered S. S. The Men are Absent, the Women are Wonderful and God is Great: Immigration (Aliyah) Stories of Eastern Women from (the Neighborhood) Nahlaot, Jerusalem // Will You Listen to My Voice? Representation of Women in Israeli Culture / Y. Azmon (ed.). – Jerusalem, 2001. – P. 391–407 (Hebrew).

Shilo M. The Heavenly and Earthly Jerusalem – The Religious Experience of Women of the "Old Yishuv" // Jerusalem and Eretz Israel / J. Schwartz, Z. Amar, I. Ziffer (eds.). – Ramat Gan, 2000. – P. 218–228 (Hebrew).

Пер. з англ. Л. Фіалкова